

УДК 330.43:332.1.009.12

Полякова Ю.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Львівського торговельно-економічного університету**ЕКОНОМЕТРИЧНА ОЦІНКА ВПЛИВУ ЧИННИКІВ
НА ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ****ECONOMETRIC ASSESSMENT OF THE IMPACT OF FACTORS
ON ECONOMIC POTENTIAL OF COMPETITIVENESS OF A REGION****АНОТАЦІЯ**

Стаття присвячена дослідженню наявних методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності регіонів. Здійснено розрахунки економічного потенціалу конкурентоспроможності областей України. Проаналізовано диференціацію регіонів за економічним потенціалом конкурентоспроможності. Проведено групування областей на основі досліджуваних показників. Виявлено чинники, що найбільшою або найменшою мірою впливають на формування конкурентоспроможності в межах груп регіонів.

Ключові слова: інновації, регіон, конкурентоспроможність регіону, економічний потенціал конкурентоспроможності, стратегія підвищення конкурентоспроможності.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию существующих подходов к оценке конкурентоспособности регионов. Осуществлены расчеты экономического потенциала конкурентоспособности областей Украины. Проанализирована дифференциация регионов касательно экономического потенциала конкурентоспособности. Проведена группировка областей на основе исследуемых показателей. Выявлены факторы, которые в наибольшей или наименьшей степени влияют на формирование конкурентоспособности в пределах групп регионов.

Ключевые слова: инновации, регион, конкурентоспособность региона, экономический потенциал конкурентоспособности, стратегия повышения конкурентоспособности.

ANNOTATION

The article is devoted to the study of existing methodological approaches to the assessment of competitiveness of regions. Calculations of the economic potential of Ukrainian regions' competitiveness are performed. The differentiation of regions is analysed on the basis of the economic potential of their competitiveness. Grouping of regions is carried out based on the studied indicators. Factors influencing to a greater or lesser extent the formation of competitiveness within the groups of regions are revealed.

Keywords: innovation, region, competitiveness of a region, economic potential of competitiveness, strategy for increasing competitiveness.

Постановка проблеми. На сучасному етапі інтенсифікації розвитку глобалізаційних та інтеграційних процесів зростає роль конкурентоспроможності не лише у національному та міжнародному вимірах, а й у регіональному. За таких умов вона не лише є багаторівневою ієрархічною структурою, а й стає визначальним фактором для забезпечення економічної безпеки або досягнення високого рівня економічної ефективності. Конкурентоспроможність одночасно є як ціллю та мегаіндикатором ступеня розвитку господарства, так і його важливим складником, що відображає ефективність здійснюваної економічної політики.

Вітчизняні вчені зазначають, що підходи до визначення конкурентоспроможності еволюціонують у часі, трансформуючись від понять порівняльних переваг та цінової конкуренції до нематеріальних концепцій, під якими розуміють структурну конкурентоспроможність, інновації та економіку знань [1]. Якщо звернутися до суто економічних підходів, то під конкурентоспроможністю розуміють володіння властивостями, що створюють переваги для суб'єкта конкурентної боротьби. На думку іноземних фахівців, конкурентоспроможність є не лише складною економічною категорією, а й готовністю підприємницького середовища слідувати інноваційно активному або інноваційно орієнтованому сталому розвитку [2, с. 47]. Можна узагальнити, що конкурентоспроможність будь-якого рівня зводиться до здатності суб'єкта стабільно зберігати або принципово покращувати власні позиції у середовищі інших аналогічних суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань, пов'язаних із визначенням підходів до поняття конкурентоспроможності регіону, факторів, що її формують, джерел формування конкурентних переваг приділяють увагу зарубіжні і вітчизняні науковці, такі як А. Алімов, В. Андерсон, Л. Антонюк, В. Безугла, П. Беленькій, І. Брикова, Е. Брюна, В. Василенко, З. Герасимчук, І. Дегтярьова, М. Долішній, Н. Калужнова, Р. Камані, Р. Кейтс, Л. Ковальська, П. Кругман, А. Лейзерович, А. Мокій, Т. Перріс, М. Портер, М. Сеттерфілд та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Конкурентоспроможність регіону визначається його роллю в економічному просторі країни, стабільністю на внутрішньому та зовнішньому ринках, здатністю до саморозвитку, ступенем нарощування власних ресурсів тощо. Однак у сучасних умовах будь-які заходи підвищення його конкурентоспроможності повинні бути спрямовані на забезпечення цілісності економічного простору країни. Конкурентоспроможність містить елементи продуктивності, ефективності та прибутковості і корелює більшою мірою саме результативністю, а не факторами, що на неї впливають. Тому важливості набуває оцінка конкурентоспроможності регіонів та їх ранжування у межах країни

з метою обґрунтування у майбутньому стратегії підвищення конкурентоспроможності та усунення регіональних диференціацій.

Мета статті полягає в оцінці економічного потенціалу конкурентоспроможності регіонів України, їх групуванні з метою виявлення факторів, що найбільшою або найменшою мірою забезпечують досягнення конкурентних переваг територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. На практиці використовуються різноманітні методики оцінки конкурентоспроможності регіонів. На думку О. Стасюка та О. Бєвза, це зумовлюється насамперед різними цілями, їх відповідністю конкретним етапам і завданням дослідження [3, с. 76]. Б. Горячук виокремлює факторний та результативний концептуальний підхід [4]. Перший передбачає розрахунок інтегрального показника на основі множини факторів конкурентоспроможності, при цьому у багатьох методах використовується експертна оцінка з елементами суб'єктивності. Згідно з другим підходом конкурентоспроможність об'єкта визначається на основі результативності його діяльності щодо виконання покладених цільових функцій.

Потрібно враховувати, що множина використовуваних показників повинна бути репрезентативною, нескладною для обробки, відповідати національній статистичній системі та бути зіставною з міжнародною або мегарегіональною (європейською), відображати динаміку процесів. Найчастіше, як зауважують О. Шинкаренко та Є. Костенецький, використовуються такі показники, як рівень життя населення, інвестиційна привабливість, регіональна ефективність та конкурентні переваги [5, с. 338]. На нашу думку, обґрунтованими є різні підходи до вибору показників конкурентоспроможності, а їх інтерпретація у вигляді інтегральної оцінки дає змогу здійснювати аналіз не лише потенційних можливостей регіону конкурувати з іншими, але і його реальної поточної конкурентоспроможності.

Загальний вигляд методології конкурентоспроможності, на думку М. Назарова, передбачає послідовність етапів, таких як відбір показників конкурентоспроможності; їх стандартизація; оцінка рівня конкурентоспроможності за сферами діяльності на основі комплексних індексів та інтегральна оцінка рівня конкурентоспроможності [6, с. 93]. А. Суханова пропонує пірамідальну побудову системи факторів та індикаторів регіональної конкурентоспроможності, в основі якої лежать базові фактори (структура регіональної економіки, інноваційний потенціал, ресурсне забезпечення, економічний потенціал, рівень освіти, демографічна ситуація, стан соціальної сфери, екологічна ситуація, зовнішня привабливість), над якими розміщуються забезпечувальні фактори (стан інфраструктури, розвиток досліджень і розробок, розвиток інституційної та інформаційної

сфери, інвестиційна активність), а інтегральний показник конкурентоспроможності становить вершину пірамідальної системи [7, с. 70].

У нашому дослідженні оберемо відомий у науковій літературі підхід до оцінки конкурентоспроможності регіону, що спирається на концепцію конкурентоспроможності М. Портера (вираження продуктивності використаних ресурсів і капіталу). Продуктивність – це основна детермінанта довгострокового стандарту життя та джерело національного доходу на душу населення [8, с. 168]. Досягнутий регіоном рівень економічного розвитку, на нашу думку, безпосередньо визначає його конкурентоспроможність і відображається в обсязі валового регіонального продукту (ВРП) у розрахунку на одну особу.

Припустимо, що економіка регіону є внутрішньо конкурентоспроможною, якщо обсяг ВРП на одну особу в регіоні перевищує аналогічний показник у країні. Відповідно економіка регіону може визнаватися неконкурентоспроможною, якщо відношення цього показника регіону до країни менше, ніж одиниця. За нашими розрахунками, у 2008 р. в Україні внутрішньо конкурентоспроможних регіонів було п'ять (Дніпропетровська, Донецька, Полтавська, Запорізька, Харківська обл.), а у 2015 р. – чотири (Полтавська, Дніпропетровська, Київська, Запорізька обл.). Регіони наводяться у порядку зниження значення показника. Диференціація регіонів за цим параметром зумовлює загострення дивергентних тенденцій та загрозу виникнення відцентрових соціально-економічних явищ, а також розширення депресивних територій, послаблення взаємодії міжрегіональної інтеграції та загострення міжрегіональних суперечностей.

Умови та обставини, що зумовлюють конкурентоспроможність, можна визначити як чинники конкурентоспроможності, а фактори, що вигідно вирізняють об'єкт конкурентоспроможності, – як конкурентні переваги. Зазначимо, що обсяг ВРП залежить від регіонального економічного потенціалу та ефективності його використання. Саме економічний потенціал Л. Антонюк та В. Сацик вважають основою високого конкурентного статусу за умови ефективного його використання [9, с. 150].

Для подальшого дослідження використаємо множину показників, які відображають природні та набуті факторні переваги та характеризують потенціал: природно-ресурсний – територія; площа сільськогосподарських угідь; трудовий – кількість зайнятих економічною діяльністю; дохід населення; середньомісячна заробітна плата; інвестиційний – капітальні інвестиції; прями іноземні інвестиції; промисловий – обсяги виробленої продукції сільськогосподарства; обсяг реалізованої промислової продукції; науково-інноваційний – внутрішні поточні витрати на наукові та науково-технічні роботи; загальний обсяг інноваційних витрат; кількість фахівців, що виконують наукові та нау-

ково-технічні роботи; транспортний – експлуатаційна довжина залізничних колій; довжина автомобільних доріг загального користування; зовнішньоторговельний – експорт товарів; експорт послуг; ринковий – роздрібний товарообіг.

Оберемо названі показники за 2008 та 2015 роки для компаративного аналізу структурних змін економічного потенціалу конкурентоспроможності регіонів натепер від періоду світової фінансово-економічної кризи [10; 11; 12; 13]. Статистичні дані кожного регіону розділимо на чисельність населення відповідного регіону й отримаємо питомі показники. Як систему координат обрано множину величин по країні загалом та відношення до них регіональних значень. Розраховані величини називаємо відносними та розглядаємо факторами економічного потенціалу конкурентоспроможності регіону. Припустимо, якщо у певному регіоні рівень цього показника вищий за середній по країні, то регіон має конкурентну перевагу. Якщо параметр менший від одиниці – конкурентна перевага нижча середньоукраїнського рівня. Інтегральний показник для кожного регіону розраховується як середньогометричне добуток відносних показників.

Таблиця 1
Кількість регіонів, у яких значення відносних показників потенціалу конкурентоспроможності вище від середньоукраїнських

№ з/п	Відносний показник	2008	2015
1.	Територія	15	14
2.	Площа сільськогосподарських угідь	15	14
3.	Кількість зайнятих економічною діяльністю	10	20
4.	Дохід населення	5	6
5.	Середньомісячна заробітна плата	4	3
6.	Капітальні інвестиції	4	3
7.	Прямі іноземні інвестиції	1	1
8.	Обсяг виробленої продукції сільськогосподарства	14	14
9.	Обсяг реалізованої промислової продукції	5	6
10.	Внутрішні поточні витрати на наукові та науково-технічні роботи	4	2
11.	Загальний обсяг інноваційних витрат	6	2
12.	Кількість фахівців, що виконують наукові та науково-технічні роботи	2	2
13.	Експлуатаційна довжина залізничних колій	15	14
14.	Довжина автомобільних доріг загального користування	15	15
15.	Експорт товарів	5	5
16.	Експорт послуг	1	2
17.	Роздрібний товарообіг	4	6

Складено автором

Найбільш поширеними перешкодами формування у регіонах внутрішньо конкурентоспроможної економіки стали прямі іноземні інвестиції, експорт послуг та чисельність виконавців наукових та науково-технічних робіт, які безпосередньо належать до інноваційних засад розвитку регіону або мають взаємозв'язок із зовнішнім середовищем (табл. 1).

Таблиця 2
Кількість регіонів із кращими відносними показниками потенціалу конкурентоспроможності

Рік	Число відносних показників потенціалу конкурентоспроможності												
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2008	1	3	0	0	4	7	3	1	1	1	0	2	1
2015	0	3	2	1	3	3	5	2	1	0	1	2	1

Складено автором

Як бачимо, основна група регіонів досягала рівня конкурентоспроможності завдяки використанню переважно від 4 до 6 конкурентних переваг (табл. 2). При цьому відсутні регіони, які формують свою конкурентоспроможність завдяки використанню 13 або більше конкурентних переваг. Можна зробити узагальнення, що регіони, які характеризуються конкурентоспроможною економікою, мають більший набір конкурентних переваг, ніж інші. Наприклад, у 2015 р. Дніпропетровська обл. мала 12 конкурентних переваг, Київська та Запорізька – по 11, Полтавська – 10.

Протягом аналізованого періоду загострилася міжрегіональна диференціація економічного потенціалу конкурентоспроможності (табл. 3). У 2008 р. найвище значення інтегрального показника спостерігалось у Дніпропетровській обл. (1,09733), найнижче – у Тернопільській (0,36421). У 2015 р. зросло значення цього ж індикатора у Дніпропетровській обл. (1,2689), у Луганській обл. було найнижче значення (0,22423). Подібні тенденції є перешкодою для активізації інноваційної діяльності, уповільнюють розвиток внутрішньорегіональних ринків, сприяють збільшенню міграції висококваліфікованих спеціалістів у міста чи країни з вищим рівнем якості життя.

Таблиця 3
Диференціація регіонів України за економічним потенціалом конкурентоспроможності

Показники / Роки	2008	2015
Максимальне значення	1,09733	1,2689
Мінімальне значення	0,36421	0,22423
Різниця між значеннями	0,73312	1,04467
Співвідношення значень	3,0129	5,6589

Посилення міжрегіональної диференціації підтверджує тезу про умовний розподіл регіонів за їх перевагами та недоліками, певною мірою зумовлюється історичною спеціалізацією, ефективністю використання ресурсного потенціалу

або територіальним розташуванням, але натепер це приводить до відмінностей в адаптивності регіонів як до ринкової конкуренції, так і до викликів глобалізації.

Для виявлення спільних характеристик регіонального потенціалу забезпечення конкурентоспроможності нами застосований метод кластерного аналізу. Як вхідні дані обрані відносні показники всіх характеристик, розрахованих вище. Згідно з результатами кластерного аналізу розподіл регіонів України за економічним потенціалом конкурентоспроможності відображено у табл. 4.

Таблиця 4
Групування регіонів України
за економічним потенціалом
конкурентоспроможності у 2015 році

№ з/п	Регіони	Відстань від центру кластера	Назва кластера
1.	Дніпропетровська	0,00	Найвищий потенціал конкурентоспроможності
2.	Запорізька, Київська, Миколаївська, Одеська, Харківська	0,322319 0,397724 0,339506 0,338852 0,604600	Високий потенціал конкурентоспроможності
3.	Вінницька, Волинська, Житомирська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська	0,230921 0,245926 0,213727 0,231216 0,375848 0,150332 0,231243 0,162703 0,195283 0,222535	Середній потенціал конкурентоспроможності
4.	Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька	0,308052 0,194426 0,186179 0,282419 0,236435 0,184166 0,236912 0,147955	Низький потенціал конкурентоспроможності

Складено автором

У межах чотирьох груп регіонів до першої групи із найвищим економічним потенціалом конкурентоспроможності увійшла лише Дніпропетровська обл., друга група із високим потенціалом конкурентоспроможності охоплює Запорізьку, Київську, Миколаївську, Одеську та Харківську обл., які переважно належать до регіонів із внутрішньою конкурентоспроможністю. Група регіонів із середнім потенціалом конкурентоспроможності містить 10 областей – Вінницьку, Волинську, Житомирську, Кіровоградську, Полтавську, Сумську, Херсонську, Хмельницьку, Черкаську та Чернігівську. Четвертий кластер із низьким потенціалом

конкурентоспроможності містить Донецьку, Закарпатську, Івано-Франківську, Луганську, Львівську, Рівненську, Тернопільську та Чернівецьку обл.

Для проведення компаративного аналізу факторів, що найбільше або найменше сприяють забезпеченню конкурентоспроможності у групах регіонів, відібрано чотири найвпливовіших фактори та чотири найменш впливових фактори.

Дніпропетровська область, яка входить до першого кластера, забезпечує конкурентні переваги завдяки загальному обсягу інноваційних витрат в економіці регіону, а також експорту товарів, обсягу реалізованої інноваційної продукції та прямим іноземним інвестиціям. Факторами, що найменше забезпечують конкурентні переваги, є експорт послуг, територія, довжина автомобільних шляхів загального користування та площа сільськогосподарських угідь. Цей кластер можна умовно охарактеризувати як інноваційно активний.

Конкурентні переваги регіонів другої групи із високим потенціалом конкурентоспроможності (Запорізька, Київська, Миколаївська, Одеська, Харківська обл.) забезпечують такі фактори, як кількість зайнятих в економічній діяльності; площа сільськогосподарських угідь; роздрібний товарообіг та експорт товарів. До найслабших факторів цих регіонів належать середня місячна заробітна плата, обсяг експорту послуг, загальний обсяг інноваційних витрат та обсяг прямих іноземних інвестицій. Цей кластер можна ототожнити із бізнес-активністю, що корелює із усталеним підходом, коли конкурентоспроможність залежить від підприємницького потенціалу та рівня економічної активності населення, оскільки однією із загальних тенденцій розвитку бізнесу в умовах глобалізації стає регіональна локалізація підприємницького потенціалу [14, с. 99].

До конкурентних переваг третьої групи регіонів (Вінницька, Волинська, Житомирська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська обл.) відносимо обсяг виробленої продукції сільського господарства; довжину автомобільних доріг загального користування; територію; площу сільськогосподарських угідь. Обсяги внутрішніх поточних витрат на наукові та науково-технічні роботи, загальний обсяг інноваційних витрат, чисельність фахівців науково-технічної сфери та обсяги експорту послуг найменше сприяють розвитку і використанню потенціалу конкурентоспроможності регіонів. Ця група належить до агропромислового типу розвитку.

Важливо, що потенціал конкурентоспроможності четвертої групи (Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька обл.) формують експлуатаційна довжина залізничних колій, довжина автомобільних доріг загального користування, кількість зайнятих в економічній діяльності

та середньомісячна заробітна плата. І навпаки, найбільше знижують потенціал конкурентоспроможності загальний обсяг інноваційних витрат, експорт послуг, кількість фахівців, що виконують наукові та науково-технічні роботи, та обсяги внутрішніх поточних витрат на наукові та науково-технічні роботи. Певною мірою можна пов'язати цей кластер із транспортно-логістичним комплексом.

Висновки. Стратегічним пріоритетом досягнення конкурентоспроможності вітчизняних регіонів має стати інноваційна діяльність. Можемо стверджувати, що використовувані методологічні підходи ресурсно-індустріальної економіки непридатні для того, щоби бути основою формування конкурентоспроможності. Негативні зміни інноваційної активності та руйнування інноваційного потенціалу закріплюють тенденцію до зниження рівня конкурентоспроможності на перспективних та високоефективних ринках, позбавляють регіони можливостей використовувати інтелектуальну ренту, що утворюється під час реалізації нових продуктів та технологій. Основні джерела підвищення конкурентоспроможності повинні базуватися на основі розвитку інновацій або технологій, як створених завдяки власним науковим дослідженням, так і запозиченим. Подібні рішення мають стати основою розроблення стратегії та обґрунтування механізмів підвищення конкурентоспроможності регіонів України, що може слугувати предметом для подальших наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Виноградчий В.І. Підходи до забезпечення конкурентоспроможності регіону / Виноградчий В.І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journals.urau.ua/index.php/2225-6407/article/view/6589>
2. Инновационный форсайт как инструмент конкурентоспособного развития предпринимательских структур: монография / Дудин М.Н., Лясников Н.В., Сафин Ф.М., Егорушкин П.А. – М.: Изд. Дом «Наука», 2013. – 216 с.
3. Стасюк О.М. Інтегральна оцінка конкурентоспроможності регіонів України / Стасюк О.М., Бевз І.А. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1470613
4. Горячук Б.Ф. Оцінка конкурентоспроможності регіонів України на основі результатного підходу / Горячук Б.Ф. // Регіональна економіка. – 2011. – № 1. – С. 39-46.
5. Шинкаренко О.М. Методичне забезпечення аналізу конкурентоспроможності регіонів / Шинкаренко О.М., Костенецький Є.В. // Збірник наукових праць Кіровоградського Національного технічного університету. Економічні науки. – 2014. – Вип. 25. – С. 335-340.
6. Назаров М.І. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності регіону / Назаров М.І. // Економіка та держава. – 2013. – № 7. – С. 91-95.
7. Суханова А.В. Механізм формування конкурентних переваг економіки регіону: дис. ... канд. екон. наук.: 08.00.05 / Суханова Алла Валеріївна; Одеська Національна академія харчових технологій. – Одеса, 2016. – 188 с.
8. Портер М. Конкуренция: учебное пособие / М. Портер [пер. с англ.]. – М.: Изд. Дом Вильямс, 2000. – 495 с.
9. Антонюк Л. Виробнича конкурентоспроможність регіонів України / Антонюк Л., Сацик В.І. // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 5. – С. 149-161.
10. Статистичний збірник «Регіони України. 2016». – Ч. 1. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 200 с.
11. Статистичний збірник «Регіони України. 2016». – Ч. 2. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 692 с.
12. Статистичний збірник «Регіони України. 2009». – Ч. 1. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 369 с.
13. Статистичний збірник «Регіони України. 2009». – Ч. 2. – К.: Державний комітет статистики України, 2009. – 758 с.
14. Чайкіна А.О. Підприємницький потенціал як особливий медіатор формування конкурентоспроможності регіону / Чайкіна А.О. // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 14. – Ч. 4. – С. 98-101.